

Kui usuõpetuse referendum toimuks 100 aastat hiljem, siis mis oleks tulemus?

LAUR LILLEOJA, PhD, sotsioloog

Käesoleval kevadel möödus 100 aastat Eesti Vabariigis esimesest ja nii mõneski mõttes omanäolisemast rahvahääletusest, mille keskmes oli küsimus usuõpetuse rollist toonastes üldhariduskoolides.

Käesoleva kirjutise eesmärgiks on pisut arutleda selle üle, milline võiks olla analoogse referendumi tulemus tänases Eestis. Sissejuhatuseks aga põgusalt 1923. aasta rahvahääletuse tagamaadest ning tulemustest.

Tsaari-Venemaa osana oli siinsetes koolides 20. sajandi alguses usuõpetus kõikides kooliastmetes kohustuslik õppeaine, mille fookuses oli kristliku õpetuse ning praktikate omandamine. Seejuures oli õppekava ja õppekorraldus allutatud kiriklikule järelevalvele. 1917. veebruarirevolutsiooni kontekstis hakkasid aga ühiskondlikud hoiakud muutuma, ning erinevad (peamiselt vasakpoolsed) jõud nõudsid usuõpetuse eemaldamist kõigist õppekavadest¹.

Pärast Eesti Vabariigi iseseisvumist 1918. aastal võimule saanud Ajutine Valitsus muutis oma määrusega usuõpetuse koolides vabatahtlikuks aineks² ning 1919 kokku tulnud Asutav Kogu (mille enamuse moodustasid erinevad vasakparteid) võttis peatselt vastu ka uue algkoolide seaduse, mis ei näinud enam üldse kooliprogrammis usuõpetust ette. Lisaks otseselt religioonile vastanduvate vasakpoolsete ideoloogiate populariseerumisele oli negatiivsete hoiakute taga ka skepsis luterliku kiriku institutsiooni ning selle baltisaksa tausta suhtes³.

Vaatamata Asutava Kogu ja ka I Riigikogu pigem tõrjuvale hoiakule, tekitas usuõpetuse marginaliseerimine märkimisväärset ühiskondlikku diskussiooni aktiveerides vastukaaluks hääleka toetusgrupi, mille tuumiku moodustasid Kristlik Rahvaerakond ning Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik (EELK). Kuna 1920. aasta põhiseadus nägi ette rahvaalgatuse võimaluse ning muud mõjutusmeetodid ei olnud vilja kandnud, otsustati antud võimalust kasutada algkooli seaduse muutmiseks viisil, mil õpetatavate õppeainete loetellu lisataks usuõpetus ning täpsustataks, et usuõpetus on õpetajaile ja õpilastele vabatahtlik õppeaine. Augustis 1922 algas algatusele allkirjade kogumine, millega kaasnenud avaliku kampaania eestkõnelejateks kujunesid Jaan Lattik ja Leopold Raudkepp. Novembris Riigikogule üle antud eelnõule oli allakirjutanuid 25 000 asemel pea 89 000.⁴

---

¹ P. Rohtmets (2018). Riik ja usulised ühendused. Tallinn: Eesti Vabariigi Siseministeerium.

² J. Valge (2016). Tee esimese rahvahääletuseni. Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, 4

³ M. Gortfelder (2021). Usuõpetuse rahvahääletuse tulemusi mõjutanud tegurid. Tuna, 1, 66–81.

⁴ U. Haava (2013). Kristliku poliitika õnnelik aasta. Kirik & Teoloogia,

Kuna tegemist oli esimese rahvaalgatusega tõi Riigikogu menetlus lisaks sisulistele vaidlustele kaasa ka põhjalikke protseduurilisi arutelusid. Lõpliku hääletus põhjal otsustas Riigikogu esitatud eelnõu tagasi lükata, mis vastavalt toonasele põhiseadusele tõi automaatselt kaasa veebruaris 1923 aset leidnud rahvahääletuse.

Nii Kristlik Rahvaerakond kui ka EELK viisid läbi intensiivse toetuskampania, mis muuseas sisaldas ka jumalateenistustel vastavasisulise agitatsiooni teostamist. Samal ajal õhutasid erinevad vasakpoolsed jõud elanikke eelnõule vastu hääletama või siis hääletus boikoteerima. Seejuures on huvitav, et eelnõule vastandus selgelt ka Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik, mis oli toona suurim vähemuskirik ja ka näiteks baptistid ei olnud antud küsimuses selgelt toetaval positsioonil. Tegemist oli peamiselt kartusega, et planeeritav usuõpetus saab olema oma olemuselt luterlik. Töölisklassi suunas osutus tugevaks argumendiks ka väide, et usuõpetuse lisamine kooliprogrammi suurendab elanike maksukoormust.⁵

Referendumil osales 66% hääleõiguslikest elanikest kellest omakorda ligi 72% hääletasid poolt. Seejuures on keskse tegurina rõhutatud Kristlik Rahvaerakond kui ka EELK äärmiselt hästi õnnestunud kampaniat. Lisaks on oluline märkida, et toonase põhiseaduse järgi oli edukaks osutunud rahvaalgatuse tagasi lükanud parlament sunnitud ka ise tagasi astuma, mille tulemusena saavutas Kristlik Rahvaerakond järgmises Riigikogus märkimisväärselt parema positsiooni. Lisaks taastati usuõpetus ka gümnaasiumiastmes, ning vaatamata esmastele kartustele rakendati õppeainet pigem laiapõhjaliselt ning interkonfessionaalselt.

Nüüd aga tagasi algse uurimisküsimuse juurde – kui usuõpetuse referendum toimuks täna, siis mis oleks tulemus? Arvestades nii ajaloolisi, kui ka sotsiaalseid protsesse ja eriti seda mil määral sajandiga kristlike konfessioonide positsioon on Eesti ühiskonnas kahanenud⁶, siis on selge, et päris analoogset küsimust täna küsida ei saagi. Nii ongi tänapäeval kristluse kesket usuõpetust võimalik õpetada üksnes kristlikes erakoolides, küll on aga riiklikus õppekavas 2010. aastast vabaainena usundiõpetus, mis keskendub laiemalt religioonide ja maailmavaadete tutvustamisele ning pöörab suuremat rõhku väärtuskasvatusele. Kuivõrd hetkel saavad koolid ise otsustada kas lisada usundiõpetus vabaainena õppekavasse või mitte, siis reaalsuses on antud valikuvõimalus umbes 70 kooli õpilastel⁷ (kokku on Eestis üldhariduskooli u 500⁸).

Kui eeldada, et tegemist on laste arengu vaatevinklist olulise õppeainega, mille õppimine peaks olema soovi korral kõikidele õpilastele tagatud, võiks 1923 aasta referendumi vaimus formuleerida esildise mille põhjal usundiõpetus peaks olema üldhariduskoolidele kohustuslik

---

⁵ M. Gortfelder (2021). Usuõpetuse rahvahääletuse tulemusi mõjutanud tegurid. Tuna, 1, 66–81.

⁶ Kui 1934. aasta rahvaloenduse järgi pidas end mõnd kristliku konfessiooni kuuluvaks pea 99 % elanikest, siis 2022 rahvaloenduse andmetel pidas mõnd usku omaks vaid 29% elanikkonnast.

⁷ K. Soom. Usundiõpetus, kas kooli õppekava loomulik osa? Eesti Kirik 21.09.2022

⁸ <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/haridus/uldharidus>

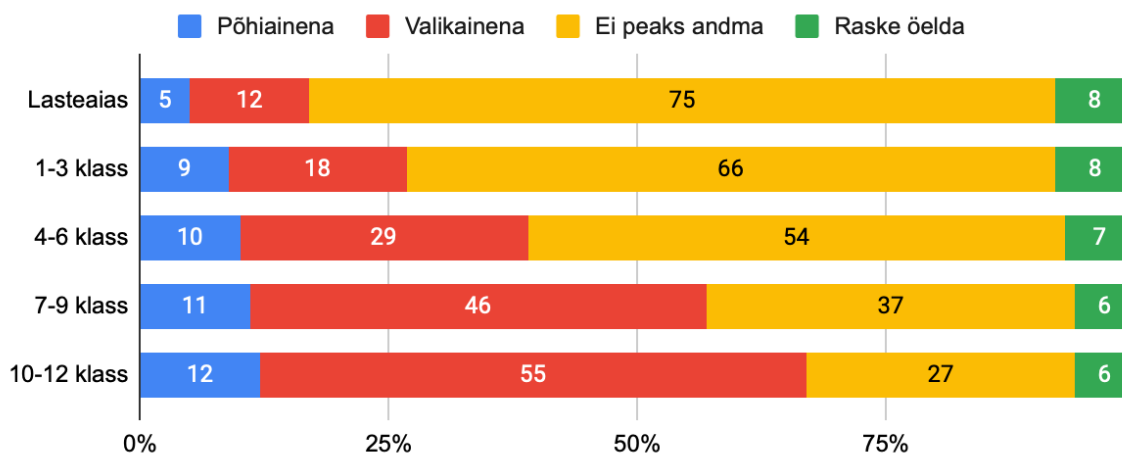
ning seejuures õpilastele vabatahtlik. Siit siis ka täpsustatud küsimus – kui usundiõpetuse referendum toimuks täna, siis mis oleks tulemus?

Ei ole põhjust arvata, et avaliku arvamuse kujunemine oleks fundamentaalselt erinev 100 aasta tagusest ajast – konkreetset meedia- ja infokanalid on küll kardinaalselt teisenenud, kuid inimesed kujundavad oma hinnanguid jätkuvalt tuginedes neile meelepärastele allikatele ning arvamusiandjatele. Ja nagu sajanditagune referendum näitas ei olnud lõpuni määravad ka inimeste poliitilised hoiakud⁹, väga olulist rolli mängis ka vahetu kampaania. Kuna nii võimaliku poolt, kui ka vastu kampaania puhul on erinevate tegurite paljususe tõttu äärmiselt keeruline vettpidavaid prognoose teha, keskenduksin pigem elanikkonna “kampaania-eelsetele” hoiakutele.

Erinevalt 1923. aastast on tänasel päeval antud hoiakute osas olemas üsna hea ülevaade – nimelt on Eesti Kirikute Nõukogu tellimisel viidud regulaarselt läbi religiooni-sotsioloogilist elanikkonna uuringut “Elust, usust ja usuelust” mille raames on uuritud eestimaalaste hoiakuid ka usundiõpetuse kohta ja seda nii 2015., kui ka 2020. aastal.

2015 paluti vastajatel märkida millistes kooliastmetes peaks religiooniõpetuse¹⁰ aine kuuluma põhiainetes hulka, millistes valikainetes hulka ja millistes ei peaks seda õppeainet üldse õpetatama?

Järgnev joonis (1) annab ülevaate täisealise elanikkonna hoiakutest antud küsimuses.

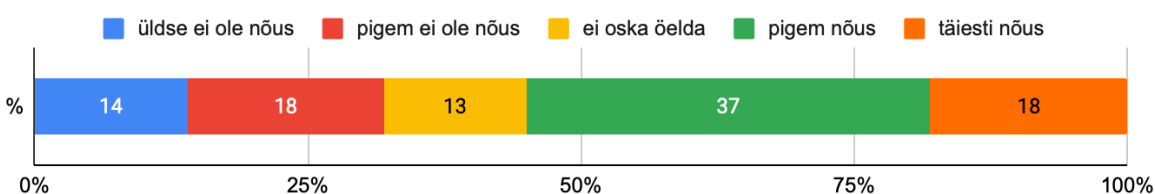
Joonis 1. Millistes kooliastmetes ning mis vormis peaks religiooniõpetust õppekavasse kuuluma

⁹ M. Gortfelder (2021). Usuõpetuse rahvahääletuse tulemusi mõjutanud tegurid. Tuna, 1, 66–81.

¹⁰ Ametlikult on religiooniõpetuse tähendus laiem kui õppekavades defineeritud usundiõpetusel, kuid samas võib eeldada et enamike inimeste jaoks nende kahe termini tähendusväli kattub.

Antud tulemuste põhjal ilmneb selge trend, kus iga järgneva kooliastme osas on üha vähem neid kes antud ainet üldse oluliseks ei pea. Kui algkooli osas elanikkonna enamus pigem ei toetanud usuõpetust põhi- või valikainena, siis 7.-9. klassi ning 10.-12- klassi osas oli 2010 elanikkonna enamus juba valikaine osas toetaval positsioonil. Tõsi antud aine lisamist õppekavasse põhiaainena toetas vaid kümnendik küsitletutest.

2020. aastal oli uurimisküsimus püstitatud kitsamalt ning sisaldas usundiõpetuse terminit – kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine? Järgnev joonis (2) annab ülevaate täisealise elanikkonna hoiakutest ka antud küsimuses.

Joonis 2. Kuivõrd nõustute, et maailma usundeid tutvustav usundiõpetus võiks Eesti koolides olla kohustuslik aine?

Joonis 2 põhjal on näha, et aastal 2020 nõustus või pigem nõustus 55% elanikkonnast sellega, et usundiõpetus võiks olla Eesti koolides kohustuslik aine. Kui vaadata antud hoiakuid erinevate ühiskonna alagruppide lõikes siis ilmneb, et toetus on kõrgem eestlaste, naiste, kõrgemalt haritute, ning keskealiste (tänapäevaste gümnaasistide vanemate põlvkond) hulgas. Samuti eristuvad väga suure toetusega kogudusliku kuuluvusega vastajad. Viimastest siiski 13% on ka vastu – kui 1920datel oli paljudel õigeusklikel ning ka baptistidel mure, et toonane usuõpetus saab olema liialt konfessionaalne, siis ilmselt tänapäeval võib osale kristlastest tunduda usundiõpetus mitte piisavalt konfessionaalsena.

Ainsad selgelt vastanduvad ühiskonnagrupid on 15-19 aastased noored (54% pigem vastu/ 37% pigem poolt) ning end ateistina identifitseerinud vastajad (65% vastu/ 32% poolt)¹¹. Kui ateistide osas on antud hoiak pigem ootuspärane, siis noorte puhul võib rolli mängida vahetu kogemuse puudumine, kuivõrd usundiõpetus on suhteliselt väheste koolide õppekavades.

Lähtudes sellest, et 2015 oli toetus religiooniõpetusele põhiaainena pigem väike, kuid 2020 oli toetus kohustuslikule usundiõpetusele juba domineeriv, siis võib järeldada, et antud aastate vältel on poolehoid usundiõpetusele ühiskonnas suurenenud ning ei ole põhjust eeldada, et antud trend

¹¹ O. Schihalejev (ilmumas). Eesti elanike suhtumine kohustuslikku usundiõpetusse.

ei oleks jätkuv. Kaudne kinnitus sellele on ka viimastel aastatel süvenenud kristlike erakoolid populaarsuse kiire kasv¹².

Lähtudes kirjeldatud protsessidest ning praegustest ühiskondlikest hoiakutest usundiõpetuse suhtes, võib üsna kindlalt eeldada, et kui tänasel päeval korraldada referendum, mis kohustaks kooli lisamaks usundiõpetuse vähemalt vanema õppeastme õppekavasse, leiaks see tõenäoliselt elanikkonna toetust. Seda aga eeldusel, et antud küsimusele ei tekiks väga tugevat (poliitilist) opositsiooni või siis vähemasti sarnaselt sajanditagustele sündmustele seda tasakaalustavat toetusgruppi. Ning erinevalt 1920-datele võiksid selle toetusgruppi kollektiivselt moodustada kõik tänased Eesti usuliikumised.

---

¹² <https://www.err.ee/1609087772/kristlikke-erakoole-tuleb-aina-juurde>